

ΑΡΧΕΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΚΑΙ

ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

«Τὸ γὰρ αὐτὸ νοεῖν ἐστὶν τε καὶ εἶναι»
ΠΑΡΜΕΝΙΔΗΣ

ΤΑΚΤΙΚΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΑΙ

Heinrich Rickert Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Heidelberg. — Ernst Hoffman Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Heidelberg. — Erich Frank, Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Marburg. — Guido Calogero Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Φλωρεντίας. — Ραφ. Δήμου, Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Harvard τῶν Ἡν. Πολ. τῆς Ἀμερικῆς — Κ. Τριανταφυλλόπουλος Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν. — August Faust Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Heidelberg. — Μιχ. Τσαμαδός. — Χ. Τζωρτζόπουλος Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. — Franz Boehm ὑφηγ. τοῦ Πανεπιστημίου Heidelberg. — Παν. Κανελλόπουλος. — Κωνσταντῖνος Τσάτσος Καθ. Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. — Ἰωάν. Θεοδορακόπουλος Καθηγ. Πανεπιστημίου Θεσ/νίκης. — Θεμ. Τσάτσος ὑφηγ. Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΤΥΠΟΙΣ: Κ. Σ. ΠΑΠΑΔΟΓΙΑΝΝΗ

ΨΑΡΡΩΝ 41

1936

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΗΣ ΖΩΗΣ ΚΑΙ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΥΠΟ

RICHARD KRONER

Τακτικού καθηγητοῦ τῆς φιλοσοφίας
εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Κιέλου.¹⁾

Μία φιλοσοφία ἡ ὁποία ὑποστηρίζει ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη ζωὴ εἶνε ἀπλῶς ἓνα φυσικὸν φαινόμενον καὶ ὅτι ὡς τοιοῦτον εἶνε δυνατὸν νὰ ἐξηγηθῇ διὰ τῶν μεθόδων τῆς φυσικῆς, μία τοιαύτη φιλοσοφία, λέγομεν, εἶνε καταδικασμένη νὰ μὴ κατορθώσῃ ποτὲ νὰ συλλάβῃ τὴν πραγματικὴν οὐσίαν τοῦ ἀντικειμένου της. Βεβαίως ἡ ἀνθρωπίνη ζωὴ εἶνε καὶ αὕτη μία φυσικὴ διαδικασία ἀκριβῶς ὅπως ἡ ζωὴ τῶν φυτῶν καὶ τῶν ζώων. Ὡς τοιαύτη ὑπόκειται εἰς τοὺς νόμους τῆς ὀργανικῆς καὶ τῆς ἀνοργάνου φύσεως, καὶ τοῦτο διότι πρόκειται περὶ τῆς ζωῆς ἑνὸς ὁρισμένου ὀργανικοῦ εἴδους ἡ ὁποία, ἀπὸ βιολογικῆς ἀπόψεως ἐξεταζομένη προέκυψεν ἐκ τῆς ἐξελίξεως ἀπὸ ἄλλα εἶδη. Ἀπὸ αὐτῆς τῆς πλευρᾶς ἐξεταζόμενος καὶ ὁ ἄνθρωπος εἶνε καὶ οὗτος ἀπλῶς ἓν ζῶον, ὁ ἀντιπρόσωπος ἑνὸς ὁρισμένου εἴδους. Αἱ ἀνθρώπινοι ιδιότητες ἐξηλίχθησαν ἀπὸ ιδιότητας αἱ ὁποῖαι εἶχαν ἤδη διαμορφωθῆ εἰς τὸ ζῶον καὶ ἀνῆλθον εἰς ἀνώτερον ἐπίπεδον καὶ ἐκαλλιουργήθησαν περισσότερο.

Κατὰ ταῦτα μία βιολογικὴ ἀνθρωπολογία καὶ ψυχολογία εἶνε ἀναμφιβόλως πραγματικὴ καὶ ἀληθινὴ ἐπιστήμη ἡ ὁποία ἔχει πλῆθος ἰδίων εἰς αὐτὴν προβλημάτων, ἀλλ' ἐξ ἴσου ἀναμφίβολον εἶνε ὅτι δὲν

1) Τὸ ἄρθρον τοῦτο εἶνε ἡ ἀνακοίνωσις τὴν ὁποίαν ἔκαμεν ὁ καθηγητὴς κ. Kroner εἰς τὰς Ἑνωμένας Πολιτείας, εἰς τὸ συνέδριον τῆς ἀμερικανικῆς φιλοσοφικῆς ἐταιρίας κατὰ Δεκέμβριον 1935.

ἀποτελεῖ φιλοσοφίαν τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς. Τὸ πρόβλημα μιᾶς τοιαύτης φιλοσοφίας δὲν εἶνε δυνατόν οὔτε νὰ τὸ ἴδουν οὔτε νὰ τὸ κατανοήσουν αἱ μέθοδοι τῆς βιολογίας. Ἡ φιλοσοφία τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς δὲν πρέπει νὰ παρίδῃ τὸ γεγονός ὅτι τὸ πρόβλημά της ἀφορᾷ ἡμᾶς τοὺς ἰδίους, ἡμᾶς τοὺς ἰδίους οἱ ὅποιοι δημιουργοῦμεν τὴν φιλοσοφίαν αὐτήν, ἡμᾶς τοὺς ἰδίους οἱ ὅποιοι φιλοσοφοῦμεν ἐπὶ τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς. Ἡ φιλοσοφία τῆς ζωῆς πρέπει νὰ ἀναγνωρίσῃ ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη ζωὴ δὲν εἶνε ἀπλῶς κᾶτι τὸ ἐξωτερικὸν καὶ τὸ ἀπρόσωπον, κᾶτι τὸ δεδομένον ἀντικειμενικῶς ὅπως τὰ φυσικὰ φαινόμενα καὶ αἱ διαδικασίαι τῆς φύσεως. Ἡ φιλοσοφία εἶνε ἀνάγκη νὰ γνωρίζῃ ὅτι πραγματεύεται περὶ ἡμῶν τῶν ἰδίων οἱ ὅποιοι ζῶμεν αὐτὴν τὴν ζωὴν, καὶ ὅτι εἴμεθα ὄντα τὰ ὅποια εἶνε ὅ,τι εἶνε διὰ τὸν ἑαυτὸν τους· ὄντα τὰ ὅποια εἶνε εἰς θέσιν νὰ εἴπουν «ἐγώ» ἢ «ἡμεῖς». Ἡ ἀνθρωπίνη ζωὴ εἶνε ἡ ζωὴ μας· δὲν εἶνε διαδικασία ἐξωτερικὴ ἀλλ' ἐσωτερικὴ· δὲν εἶνε ἀπρόσωπος ἀλλὰ προσωπικὴ, οὔτε ἀντικειμενικὴ ἀλλὰ ὑποκειμενικὴ διαδικασία. Εἰς τὴν φιλοσοφίαν τῆς ζωῆς ἐκεῖνος ποὺ θέτει τὸ ἐρώτημα εἶνε ἐκεῖνος ἀκριβῶς διὰ τὸν ὅποιον τίθεται τὸ ἐρώτημα. Εἶνε αὐτὸς οὗτος ὁ ἀνθρώπος ὁ ὅποιος ἐξετάζει τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ οὐσίαν.

Ὅταν τὸ ἀνθρώπινον ὄν ἐξετάζει ἑαυτό, ὅταν ἀντικρίξῃ τὸν ἑαυτὸν του ὡς πρόβλημα, δὲν εἶνε πλέον ἀπλῶς ἓνα ἄτομον ἑνὸς βιολογικοῦ εἴδους, δὲν εἶνε πλέον ἀπλῶς ἓνας ὄργανισμὸς ὁ ὅποιος ἀνήκει εἰς τὴν φύσιν· δὲν εἶνε ἀπλῶς ἓνα ζῶον, ἀλλὰ εἶνε ἓνα ὄν ἱστορικόν. Ἡ ἀνθρωπίνη ζωὴ δὲν εἶνε ἀπλῶς μία διαδικασία τῆς φύσεως ἢ ὅποια νὰ ἀποτελῇ τὸ ἀντικείμενον καὶ τὸ θέμα τῶν βιολογικῶν ἐπιστημῶν· ἡ ἀνθρωπίνη ζωὴ εἶνε ἀνθρωπίνη μόνον ἐφ' ὅσον εἶνε κᾶτι τι περισσότερον ἀπὸ φυσικὴν ζωὴν, ἐφ' ὅσον αὐξανομένη ὑπερβαίνει τὴν φύσιν. Ἡ ἀνθρωπίνη ζωὴ ἔχει τὰς ρίζας της εἰς τὴν φύσιν, ἀλλὰ δὲν ἀνήκει εἰς μόνην τὴν φύσιν. Ἀνήκει εἰς ἓνα νέον καὶ διάφορον κόσμον. Ὁ εἰδικῶς ἀνθρώπινος κόσμος, ὁ πραγματικὸς κόσμος μας, ὁ κόσμος τῶν ἀνθρωπίνων ἔργων καὶ ἀγώνων εἶνε ὁ κόσμος τῆς ἱστορίας, ὁ ἱστορικὸς κόσμος.

Ἡ ἀνθρωπίνη ζωὴ ἔχει ἱστορικὰς συναφείας καὶ ποτὲ δὲν τῆς εἶνε δυνατόν νὰ ἀπαλλαγῇ αὐτῶν· πάντοτε εὐρίσκεται περιορισμένη

ὑπὸ ἱστορικῶν συνθηκῶν. ὄντα τὰ ὅποια εἶνε ὅ,τι εἶνε ὄχι διὰ μίαν ἐξωτερικὴν διάνοιαν ἀλλὰ διὰ τὸν ἑαυτὸν των, δὲν εἶνε ἀπλῶς ὅ,τι εἶνε ἀλλ' ἔχουν ἐπίσης καὶ μίαν εἰκόνα, μίαν ἀντίληψιν ἢ μίαν ἰδέαν τῆς ἰδίας ἑαυτῶν ὑπάρξεως. Δὲν ἀρκοῦνται ἀπλῶς εἰς τὸ νὰ ζοῦν πραγματικῶς τὴν ζωὴν των, ἀλλὰ θέλουν νὰ ζήσουν αὐτὴν συμφῶνως πρὸς τὴν εἰκόνα, τὴν ἔννοιαν ἢ τὴν ἰδέαν αὐτῶν περὶ ζωῆς· καὶ καταβάλλουν προσπαθείας διὰ νὰ κατορθώσουν νὰ κάμουν ὥστε οἱ θεοὶ καὶ αἱ συνθῆκαι τῆς ζωῆς νὰ συμφωνοῦν πρὸς τὰ σχέδια καὶ τὰ προγράμματά των, πρὸς τὰς προθέσεις καὶ τὰς διαθέσεις αὐτῶν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον αἱ ζωαὶ των γίνονται ἱστορικαί· κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον πραγματοποιεῖται ὁ ἱστορικὸς κόσμος. Ἡ φιλοσοφία τῆς ἱστορίας ἀνάγκη, κατὰ ταῦτα, νὰ εἶνε φιλοσοφία τῆς ἱστορικῆς ζωῆς, ἢ δὲ φιλοσοφία τῆς ζωῆς, εἶνε ἀνάγκη νὰ γίνῃ φιλοσοφία τῆς ἱστορίας.

Ἐνδεχόμενον νὰ εὗρεθῇ κανεὶς νὰ διατυπώσῃ ἀντιρρήσεις ὡς πρὸς τὴν διάκρισιν ταύτην μεταξὺ φυσικοῦ καὶ ἱστορικοῦ κόσμου, ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι καὶ οἱ κατώτεροι τοῦ ἀνθρώπου ὀργανισμοὶ ἔχουν καὶ αὐτοὶ τὰ προαπαιτούμενα δι' ἓνα εἶδος αὐτο-συνειδήσεως, καὶ ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη αὐτοσυνείδησις ἀπλῶς ἀνεπτύχθη περισσότερο καὶ σαφέστερον. Καίτοι εἶνε δυνατόν νὰ ἀμφιβάλῃ κανεὶς ἔὰν τὰ φυτὰ ἔχουν αἴσθησιν καὶ συναίσθημα ὅμως εἶνε ἀδύνατον νὰ ἀρνηθῶμεν ὅτι τὰ ζῶα ἔχουν τὰς ἰδιότητας αὐτάς. Ὁ ἰσχυρισμὸς τοῦ Descartes ὅτι τὰ ζῶα εἶνε ἀπλῶς μηχαναὶ δὲν ἦτο παρὰ μία ἐκ προκαταλήψεως ὀρθολογιστικῆς γνώμης ἢ ὅποια παρεδέχετο τὴν ὑπαρξίν των ἰδιοτήτων αὐτῶν μόνον ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὸ λογικόν. Ὅπου ὅμως ὑπάρχουν αἰσθήσεις καὶ αἰσθήματα, ἐκεῖ ὑπάρχει καὶ κάποια αὐτο-συνείδησις, ὄχι βεβαίως εἰς τὸν βαθμὸν τελειότητος τοῦ ἀνθρώπου ἀλλὰ πάντως ἐν τῇ γενέσει της.

Ὁλόκληρον αὐτὴν τὴν ἀντίρρησιν εἶνε δυνατόν νὰ παραδεχθῶμεν ὡς βάσιμον. Μόλα ταῦτα, ἡ διάκρισις μεταξὺ φυσικῆς καὶ ἀνθρωπίνης ζωῆς, ἢ μεταξὺ βιολογικῆς καὶ ἱστορικῆς ζωῆς, εἶνε καὶ ἀναγκαία καὶ δικαιολογημένη, διότι ὁ λόγος τῆς διακρίσεως αὐτῆς ἔγκειται εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι τὰ ἀνθρώπινα ὄντα δὲν ἔχουν ἀπλῶς αὐτοσυνείδησιν, ὅπως τὰ ζῶα, ἀλλὰ εἶνε εἰς θέσιν, ὡς ἐκ τῆς γνώσεως τοῦ ἑαυτοῦ των, νὰ διαμορφώνουν καὶ νὰ μεταβάλλουν τὴν ζωὴν των. Εἰς τὰ ἀνθρώπινα

ὄντα ἢ αὐτοσυνείδησις γίνεται γνῶσις τοῦ σχεδίου ἢ τῆς ἰδέας τῆς ἰδίας ἑαυτῶν ὑπάρξεως, αὐτὴ δὲ ἀκριβῶς ἢ ἰδέα καθιστᾷ τὸ πρῶτον δυνατὰς τὴν θέλησιν καὶ τὴν ἐνέργειαν. Ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ταύτην τὸ ζῶον δὲν ἔχει οὔτε θέλησιν οὔτε τὴν ἰκανότητα νὰ ἐνεργῇ. Εἶνε ἀληθὲς ὅτι τὸ ζῶον ἔπαυσε πλέον νὰ εἶνε ἀπλῶς οὐσία ὡς τὸ ἠλεκτρόνιον, τὸ χημικὸν ἄτομον, ἢ τὸ μόριον τῆς φυσικῆς· ἀντὶ τούτων εἶνε ὑποκείμενον, τοῦθ' ὅπερ σημαίνει ὅτι ἔχει τὴν ἰκανότητα νὰ ἐνεργῇ καὶ νὰ πάσχη. Δὲν εἶνε πλέον ἀπλῆ αἰτία ἀποτελεσμάτων, ἀλλὰ κατὰ τὸν ἐνεργεῖ πράξεις. Δὲν κινεῖται ἀπλῶς ὑπὸ ἐξωτερικῶν αἰτίων ἀλλὰ κινεῖ τὸν ἑαυτόν του. Οὐχ ἦττον, αἱ ἐνέργειαι του αὐταὶ δὲν εἶνε πράξεις τῆς θελήσεως· συνεπῶς τὸ ζῶον δὲν λαμβάνει ἀποφάσεις συμφώνως πρὸς μίαν ἰδέαν, ἀλλὰ τὰ κινουῦντα αὐτὸ ἐλατήρια εἶνε αἱ ὄρμαι, τὸ ἐνστικτον, αἱ αἰσθήσεις, ἢ πείρα καὶ ἡ συνήθεια.

Μόνον τὸ ἀνθρώπινον ὄν εἶνε ὑποκείμενον ὑπὸ τὴν κυρίως σημασίαν τῆς λέξεως· τὸ ἀνθρώπινον ὄν, ἢ μᾶλλον ὁ ἄνθρωπος εἶνε πρόσωπον, ἢ προσωπικότης, τὸ ὁποῖον γνωρίζει τὸν ἑαυτόν του· κατὰ συνέπειαν μόνον αὐτὸς εἶνε εἰς θέσιν νὰ ἐνεργῇ ἐκ τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ ἀποφάσεως καὶ ἐκ τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ θελήσεως.

Ἡ γνῶσις τοῦ ἀνθρώπου περὶ τοῦ ἑαυτοῦ του καὶ ἡ ἰκανότης τοῦ ἀνθρώπου νὰ ζῇ ζωὴν κατὰ τὴν ἰδίαν του θέλησιν, ὡς καὶ νὰ ἔχη πόθους καὶ νὰ ἐνεργῇ συμφώνως πρὸς τὴν γνῶσιν ταύτην, ἀνυψώνει τὸ ἀνθρώπινον ὄν καὶ τὴν ἀνθρωπίνην ὑπαρξιν ὑπεράνω τῆς φύσεως καὶ μεταφυτεύει τὸν ἄνθρωπον εἰς τὸν ἱστορικὸν κόσμον. Μόνος ὁ ἄνθρωπος ἔχει τὴν ἰκανότητα νὰ προσχεδιάσῃ τὴν ζωὴν του, μόνος αὐτὸς εἶνε ἰκανὸς νὰ πραγματοποιήσῃ σκοποὺς καὶ προθέσεις. Ὅ,τι ὅμως ἡμεῖς ἀποκαλοῦμεν σκοποὺς καὶ προθέσεις δὲν εἶνε παρὰ ἡ βουλητικὴ ἀποψις αὐτῆς ταύτης τῆς ἰδέας τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ἀνθρωπίνη ζωὴ δὲν εἶνε παρὰ ἡ πραγματοποίησις ἐκείνης τῆς ἰδέας περὶ τῆς ζωῆς, τὴν ὁποῖαν ὁ ἄνθρωπος φυλάττει ὡς κάτι τὸ πολύτιμον ἐντὸς τοῦ ἑαυτοῦ του. Ἡ πραγματοποίησις αὐτὴ δημιουργεῖ τὸν ἀνθρώπινον κόσμον. Εἶνε ἡ ἰδέα, ἢ ὁποῖα ἀπαντᾷ εἰς τὰς ἐρωτήσεις τὰς σχετικὰς πρὸς τὴν προέλευσιν καὶ πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως καὶ τῶν ἀνθρωπίνων ἐνεργειῶν. Δι' αὐτῆς δὲν ἀποκτῶμεν γνῶσιν περὶ τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς ὅπως εἶνε, ἀλλὰ μᾶλ-

λον περὶ τοῦ πῶς αὕτη δέον νὰ εἶνε. Οὕτω λοιπόν, ἡ ἰδέα ὡς τοιαύτη ἀφορᾷ ἀμέσως τὴν πρακτικὴν πλευρὰν τῆς ζωῆς καὶ ἀνήκει τόσον εἰς τὴν σφαιρὰν τῆς θελήσεως ὅσον καὶ εἰς τὸ πεδίον τῆς γνώσεως. Μόνον ὡς γνῶσιν εἴμεθα εἰς θέσιν νὰ συλλάβωμεν ἐκεῖνο ποῦ πρέπει νὰ εἶνε καὶ μόνον ὡς ἀντικείμενον τῆς θελήσεως μᾶς εἶνε δυνατὸν νὰ ἀναγνωρίσωμεν οἰανδήποτε ὑποχρέωσιν. Κατὰ ταῦτα ἄρα ἡ βᾶσις τῆς ἱστορικῆς ζωῆς εἶνε ἡ γνῶσις τοῦ ἀνθρώπου περὶ τοῦ ἑαυτοῦ του, ἡ δὲ γνῶσις αὕτη εἶνε αὐτο-γνωσία μιᾶς θελήσεως, ἡ ἢ θέλησις τοῦ ἀνθρώπου εἶνε θέλησις κατὰ κυριολεξίαν μόνον ἐπειδὴ γνωρίζει τὸν ἑαυτὸν της.

Τὸ χάσμα μεταξὺ τῶν δύο κόσμων, τοῦ κόσμου τῆς φυσικῆς καὶ τοῦ κόσμου τῆς ἱστορίας, μεταξὺ τῆς βιολογικῆς καὶ τῆς ἱστορικῆς ζωῆς, γίνεται ἀκόμη εὐκρινέστερον καταφανὲς μόλις ὡς ἐξετάσωμεν μὲ περισσοτέραν προσοχὴν τὴν οὐσίαν τῆς ἰδέας, ἡ ὁποία κυβερνᾷ τὴν ἀνθρωπίνην ζωὴν. Ἡ ἰδέα αὕτη δὲν εἶνε ἀντίγραφον τῆς βιολογικῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου, δὲν εἶνε ψυχολογικὴ γνῶσις. Εἶνε συγχρόνως καὶ πρακτικὸς κανὼν διὰ τὴν συμπεριφορὰν μας, καὶ θεωρητικὸν ἀντικείμενον τῆς φιλοσοφίας. Ὅσάκις ὁ ἄνθρωπος φιλοσοφεῖ ἐπὶ τοῦ ἑαυτοῦ του ὡς ἀνθρώπου, ἡ ἰδέα γίνεται τὸ περιεχόμενον θεωρητικῆς γνώσεως· μόλις ὁμως ἐπιχειρεῖ εἰς τὴν πράξιν νὰ διαμορφώσῃ τὴν ζωὴν συμφώνως πρὸς τὴν ἰδέαν, ἡ τελευταία αὕτη μεταβάλλεται εἰς σχέδιον ἢ πρόγραμμα, τὴν πραγματοποίησιν τοῦ ὁποίου προσπαθεῖ νὰ ἐπιτύχῃ διὰ τῶν πράξεών του. Τὸ πεδίον τῆς δράσεώς του ταύτης εἶνε δυνατὸν νὰ ἀποκαλέσωμεν τὸ πολιτικὸν πεδίον, δίδοντες εἰς τὴν λέξιν αὕτην μίαν εὐρύτεραν ἔννοιαν· αὕτη δὲ ἀκριβῶς ἡ ἰκανότης τοῦ νὰ ἔχῃ πολιτικὴν θέλησιν, ὑπὸ τὴν ἀνωτέρω ἔννοιαν, παρέχει αὕτην ταύτην τὴν βᾶσιν τῆς ἱστορικῆς ζωῆς.

Πολιτικὴ καὶ φιλοσοφία ἔχουν πολὺ στενωτέραν συνάφειαν ἀπὸ ὅ,τι παραδέχονται ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι ἐρμηνεύουν τὴν φιλοσοφίαν ὡς καθαρῶς θεωρητικὴν καὶ ἀντικειμενικὴν γνῶσιν, ἀνάλογον πρὸς τὴν ἐπιστήμην τῆς φύσεως. Ἐγὼ θεωρῶ, ὅτι μόνον τὰ ὄντα ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα εἶνε εἰς θέσιν νὰ φιλοσοφήσουν εἶνε καὶ εἰς θέσιν νὰ δράσουν πολιτικῶς, καὶ ἀντιστρόφως. Διότι μόνον ὄντα, εἰς τὰ ὁποῖα ἡ ἰδέα τῆς ἀπολύτου ὑπάρξεως τοῦ ἑαυτοῦ των εἶνε ζωντανὴ καὶ τὰ ὁποῖα

εἶνε εἰς θέσιν νὰ συλλάβουν καὶ νὰ ἐκφράσουν τὴν ἰδέαν αὐτὴν, μόνον αὐτὰ εἶνε προικισμένα μὲ τὴν ἰκανότητα νὰ ζήσουν σύμφωνα μὲ τὴν ἰδέαν. Φυσικὰ τοῦτο δὲν σημαίνει ὅτι ὁ πολιτικὸς πρέπει κατ' ἀνάγκην νὰ εἶνε καὶ φιλόσοφος, ἢ ὅτι μία πολιτικὴ εἶνε ἀδύνατος ἐφ' ὅσον δὲν ἔχει προηγουμένως διατυπωθῆ ὑπὸ τῆς φιλοσοφίας. Ἐπιμένω ὅμως ἐπὶ τοῦ ἑξῆς: ὅτι δηλαδὴ ἡ πολιτικὴ περιλαμβάνει καὶ πραγματοποιεῖ αὐτὴν ταύτην τὴν ἰδέαν, ἡ ὁποία ζῆ καὶ ἔχει συνείδησιν τοῦ ἑαυτοῦ τῆς ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ. Ἐξ αὐτοῦ ἔπεται ὡσαύτως ὅτι καμμία πολιτικὴ δὲν εἶνε καλλιτέρα ἀπὸ τὴν φιλοσοφίαν, ἡ ὁποία περιέχεται εἰς αὐτὴν καὶ πραγματοποιεῖται ὑπ' αὐτῆς. Τέλος δέ, κἀτι ὄχι ὀλιγώτερον σπουδαῖον, ὅτι ἡ ἐνότης τῆς ἰδέας, καὶ μετ' αὐτῆς ἡ ἰσομονία τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς κινδυνεύουν μόνις ὡς ἡ φιλοσοφία καὶ ἡ πολιτικὴ παύσουν νὰ ἔχουν ὡς ἐλατήριον τὴν αὐτὴν βασικὴν ἰδέαν.

Ἡ ἰδέα, ἡ ὁποία εἰς τὴν φιλοσοφίαν νοεῖται, προδλαμβάνει εἰς τὴν πολιτικὴν τὴν μορφήν τῆς πραγματικῆς ζωῆς. Ἡ στενὴ αὐτὴ συσχέτισις εἶνε καταφανὴς εἰς τὴν Πολιτείαν τοῦ Πλάτωνος, ὁ δὲ Schelling εἶπε κάποτε: «ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ὁ Πλάτων ἀποκαλεῖ «πολιτεύειν» εἶνε μία φιλοσοφία, ἡ ὁποία ἔπαυσε νὰ εἶνε θεωρητικὴ ἐπιστήμη, ἀλλὰ μετεβλήθη εἰς πραγματικὴν ζωὴν, ζωὴν ἡ ὁποία ἐδημιουργήθη ἀπὸ ἓνα τὰ πάντα περιλαμβάνοντα ἠθικὸν κόσμον καὶ εἶνε προσκεκολλημένη εἰς αὐτόν». Ἡ ἰδέα τῆς φιλοσοφικῆς γνώσεως εἶνε συγχρόνως καὶ ἡ ἰδέα τῆς πολιτικῆς θελήσεως, διότι ἡ φιλοσοφικὴ γνῶσις, ἀφοῦ εἶνε ἡ γνῶσις τοῦ ἀνθρώπου περὶ τοῦ ἑαυτοῦ του, δὲν εἶνε ποτὲ δυνατὸν νὰ ἀποσπασθῆ ἀπὸ τὴν ἀνθρωπίνην ἐλευθερίαν. Οὔτε καὶ ἡ πολιτικὴ θέλησις ἀφ' ἑτέρου, εἶνε δυνατὸν νὰ χωρισθῆ ἀπὸ τὸν ἀνθρώπον ὡς ὄν τὸ ὁποῖον ἔχει γνῶσιν τοῦ ἑαυτοῦ του. Ἡ πολιτικὴ θέλησις εἶνε θέλησις, διὰ τῆς ὁποίας ὁ ἀνθρώπος προσπαθεῖ νὰ πραγματοποιήσῃ τὴν ἰδέαν περὶ τοῦ ἑαυτοῦ του, ἢ, ἀκόμη ἀπλούστερον, νὰ πραγματοποιήσῃ αὐτὸν τοῦτον τὸν ἑαυτόν του. Διότι εἰς τὴν ἰδέαν συναντᾷ τὸν ἑαυτόν του καὶ κατανοεῖ τὸν ἑαυτόν του.

Ἐφ' ὅσον εἰς τὴν πολιτικὴν ἡ ἰδέα δὲν ἀναγνωρίζεται ὡς φιλοσοφικὴ ἰδέα, οὔτε γινώσκεται ὡς τοιαύτη, εἶνε δυνατὸν νὰ εἴπωμεν ὅτι εἰς τὴν πολιτικὴν ζωὴν ζῆ ἀσυνειδήτως μέχρι τῆς στιγμῆς, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ φιλόσοφος θὰ τὴν ἀνασύρῃ καὶ θὰ τὴν φέρῃ εἰς τὴν συνεί-

δησιν. Ἡ πολιτικὴ εἶνε τὸ πεδίον, εἰς τὸ ὁποῖον ἡ ἰδέα πραγματοποιεῖται, ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ὅτι γίνεται πραγματικότης, ἡ δὲ φιλοσοφία εἶνε τὸ πεδίον, εἰς τὸ ὁποῖον ἡ ἰδέα πραγματοποιεῖται ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ὅτι κατανοεῖται ἐνσυνειδήτως. Δεδομένου ὅτι ἡ ἱστορικὴ ζωὴ δὲν εἶνε παρὰ ἡ πραγματοποίησις τῆς ἰδέας, ἔπεται ὅτι ἡ πολιτικὴ ζωὴ εἶνε ἡ ῥίζα καὶ τὸ θεμέλιον τῆς ἱστορίας. Οὐχ ἦττον ὑπάρχει καὶ ἓνα τρίτον πεδῖον, μεταξὺ τῆς πολιτικῆς καὶ τῆς φιλοσοφίας, ὅπου ἡ ἰδέα ζῆ τόσον ὑπὸ τὴν μορφήν γνώσεως ὅσον καὶ ὑπὸ τὴν μορφήν θελήσεως, οὕτω δέ, ὡς ἡ ἀπόλυτος ἰδέα, περιλαμβάνει ὁλόκληρον τὴν ἀνθρωπίνην ὑπαρξιν, ἡ ὁποία πάλιν, γεννᾶται οὕτω καὶ ὑποβαστάζεται ὑπὸ τῆς ἰδέας. Τὸ πεδῖον τοῦτο εἶνε τὸ πεδῖον τῆς θρησκείας. Εἶνε ἀληθὲς ὅτι ἡ γνῶσις τῆς θρησκείας δὲν εἶνε ἡ γνῶσις τῶν φιλοσοφικῶν ἐννοιῶν, οὔτε ἡ θέλησις αὐτῆς εἶνε ὑπὸ οἵανδήποτε ἔννοιαν πρακτικὴ πολιτικὴ θέλησις. Οὐχ ἦττον ἡ θρησκεία, διὰ τρόπου ἰδιάζοντος εἰς αὐτήν, συνενώνει ἐντὸς ἑαυτῆς τὰς κεχωρισμένας σφαῖρας τῆς πολιτικῆς καὶ τῆς φιλοσοφίας, καὶ ἐκ τοῦ λόγου τούτου εἶνε ἀναμφιβόλως ἡ ὑψίστη καὶ ἱστορικῶς ἡ πλέον σπουδαία ἐξ ὅλων τῶν σφαιρῶν τῆς ζωῆς. Ἡ πολιτικὴ καὶ ἡ θρησκεία δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ χωρισθοῦν ἀπὸ τὴν ἱστορικὴν ζωὴν. Ἀπὸ ἀπόψεως δυναμικότητος καὶ ἡ φιλοσοφία ἐπίσης ἀποτελεῖ ζωτικὸν στοιχεῖον τῆς ἱστορικῆς ζωῆς. Ἡ δυναμικότης ὅμως δὲν γίνεται πραγματικότης παρὰ μόνον εἰς τὰς εἰδικὰς περιόδους τῆς καρποφορήσεώς της.

Ἐπὶ πλέον ὅλων ἐκείνων ποὺ εἵπομεν ἀνωτέρω εἶνε ἀνάγκη τῶρα νὰ προσθέσωμεν ὅτι ἡ ἰδέα, συμφώνως πρὸς τὴν ὁποῖαν ὁ ἄνθρωπος μοχθεῖ καὶ ἐνεργεῖ πολιτικῶς, ἡ ἰδέα τὴν ὁποῖαν γινώσκει καὶ κατανοεῖ εἰς τὴν φιλοσοφίαν καὶ ἡ ὁποία κατὰ τὴν ἀπόλυτον αὐτῆς ὁλότητα, εἶνε παροῦσα εἰς τὴν θρησκείαν, ὅτι αὐτὴ αὕτη ἡ ἰδέα δὲν εἶνε μόνον ἡ ἰδέα τοῦ ἀνθρώπου περὶ τοῦ ἑαυτοῦ του, ἀλλὰ ταυτοχρόνως εἶνε ἡ ἰδέα αὐτῆς καθ' ἑαυτὴν τῆς πραγματικότητος. Μόνον τῶρα ἀποκαλύπτεται εἰς ὅλον αὐτοῦ τὸ βάθος τὸ χάσμα μεταξὺ τῆς φυσικῆς, βιολογικῆς ζωῆς καὶ τῆς ἀνθρωπίνης ἱστορικῆς τοιαύτης. Πᾶν ὅ,τι ὑπάρχει εἶνε μέρος τῆς φύσεως, ἀφοῦ κάθε τι, ἐφ' ὅσον εἶνε φαινόμενον, ἀνήκει εἰς τὴν φύσιν. Θὰ ἦτο ὅμως σφάλμα τὸ νὰ εἵπωμεν ὅτι, ἐκ τοῦ λόγου τούτου, ἡ φύσις εἶνε

τὸ πᾶν, ἢ τὸ νὰ εἴπωμεν ὅτι πᾶν ὅ,τι ὑπάρχει ἀνήκει μόνον εἰς τὴν φύσιν. Εἶνε βεβαίως ἀληθὲς ὅτι, ἀπὸ ὠρισμένην γωνίαν παρατηρουμένη καὶ αὐτὴ ἡ ἱστορικὴ ζωὴ μεταβάλλεται εἰς μίαν ἀποψιν τῆς φύσεως, ἢ ὁποῖα ὑπόκειται εἰς τοὺς νόμους τῆς φύσεως, εἰς μίαν μερικὴν διαδικασίαν, ἢ ὁποῖα ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς συνολικῆς διαδικασίας τῆς φύσεως. Ἐπὶ πλεόν, ἡ ἱστορικὴ ζωὴ πάντοτε διατηρεῖ τὴν ἐξάρτησίν της ἀπὸ ἐκείνας τῆς συνθήκας, εἰς τὰς ὁποίας ὑπόκεινται ὅλα τὰ φαινόμενα ἀνεξαιρέτως. Ἰδιαιτέρως παραμένει ὑπὸ τοὺς περιορισμοὺς τῶν συνθηκῶν τῆς βιολογικῆς ζωῆς. Εἰς τὴν ἱστορίαν δὲν ὑπάρχουν θαύματα. Ἐκ τῆς βιολογικῆς ζωῆς πηγάζουν αἱ πλεῖστα τῶν παρορμήσεων ἐκείνων, αἱ ὁποῖαι, εἰς τὴν ἱστορικὴν ζωὴν, μεταβάλλονται εἰς ἐλατήρια τῆς ἐνεργείας. Ὅλα αὐτὰ εἶνε ἀληθινά. Παρ' ὅλα ταῦτα ὅμως παραμένει ἡ οὐσιώδης διαφορὰ μεταξὺ τῆς φύσεως καὶ παντὸς εἶδους βιολογικῆς ζωῆς ἀφ' ἑνός, καὶ τῆς ἱστορικῆς ζωῆς ἀφ' ἑτέρου.

Ἡ διαφορὰ αὐτὴ εἶνε ἡ ἐξῆς: εἰς τὴν φύσιν τὸ ὄν ἀπλῶς ἐμφανίζεται, τὸ φυσικὸν ὄν εἶνε ἓν φαινόμενον, εἰς τὴν ἱστορικὴν ὅμως πραγματοποιήσιν τῆς ἰδέας, τὸ ὄν ὄχι μόνον ἐμφανίζεται, ἀλλὰ καὶ ἐρμηνεύει ἑαυτό, σκέπτεται ἑαυτό, γίνεται κατάδηλον. Ὁ ἄνθρωπος εἶνε εἰς θέσιν νὰ ἀποκτήσῃ ἔννοιαν τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ ἰδέας μόνον ὑπὸ τὸν ὄρον ὅτι, ταυτοχρόνως, ἡ ἰδέα αὕτη περιλαμβάνει καὶ τὴν θέσιν αὐτοῦ ἐντὸς τοῦ κόσμου, καὶ συνεπῶς τὴν σχέσιν αὐτοῦ πρὸς τὴν ὑπαρξιν ὡς τοιαύτην. Δὲν εἶνε εἰς θέσιν νὰ λύσῃ τὸ πρόβλημα τῆς προελεύσεως καὶ τῆς κατευθύνσεως τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς παρὰ μόνον ἔὰν τὸ ἀντικείμενον τῆς γνώσεως αὐτῆς, ἢ ὁποῖα εἶνε ὑπεύθυνος θέλησις, ἢ ἔὰν ὁ σκοπὸς τῆς ἀληθινῆς αὐτῆς ἀνθρωπίνης θελήσεως, ὁποῖα εἶνε ἡ γνῶσις, δὲν εἶνε ἀπλῶς αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος, ἀλλὰ ἡ ὑπαρξις ἀπὸ τὴν ὁποῖαν προέρχεται καὶ ἐντὸς τῆς ὁποίας εἰσέρχεται. Ἡ ὑπαρξις ὡς τοιαύτη πρέπει νὰ εἶνε τὸ ἀντικείμενον τῆς θελήσεως αὐτῆς, ἢ ὁποῖα γινώσκει ἢ τῆς γνώσεως ἢ ὁποῖα θέλει. Ἡ ὑπαρξις ὡς τοιαύτη πρέπει νὰ ἀποδειχθῇ ὅτι εἶνε ἡ ἀληθὴς αἰτία καὶ ὁ ἀληθὴς σκοπὸς τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς. Τὸ βάθος τοῦτο καὶ ἡ πληρότης αὐτῆ τῆς ἰδέας γίνονται καταφανῆ κατὰ τρόπον ἰδιαιτέρως σαφῆ εἰς τὴν θρησκείαν.

Ὁ ἄνθρωπος ἔχει τὴν δυνατότητα νὰ κατανοήσῃ τὸ εἶναι, ἔχει τὴν

ικανότητα νὰ κατανοήσῃ οὕτως εἰπεῖν τὸν κόσμον ὡς μίαν ὁλότητα τῆς πραγματικότητος, νὰ κατανοήσῃ αὐτὸν ὡς πρόβλημα, ἢ τοῦλάχιστον ὡς ζήτημα, ἢ ὡς ἀντικείμενον ἀπορίας καὶ θαυμασμοῦ, λατρείας καὶ φόβου. Ἡ ἱκανότης αὕτη εἶνε αὕτη ἢ βάσις τόσον τῆς θρησκείας ὅσον καὶ τῆς φιλοσοφίας. Τὸ εἶναι, καθὸ ἰδέα, δὲν εὑρίσκεται πλέον κατατετημημένον εἰς τὰ ἀπειροπληθῆ φαινόμενα τῶν αἰσθήσεων. Ἐκδηλοῦται εἰς ὅλην του τὴν ὁλότητα καὶ γενικότητα· εἶνε δὲ ἀδιάφορον κατὰ ποῖον τρόπον φαντάζεται κανεὶς ἢ παριστᾷ καὶ ἐρμηνεύει τὴν ὁλότητα καὶ γενικότητα αὐτήν. Εἰς τὴν ἰδέαν τὸ εἶναι φθάνει τὴν μορφήν τοῦ πνεύματος. Ὁ ἀνθρώπινος νοῦς εἶνε πνεῦμα μόνον ἐφ' ὅσον εἶνε ἱκανὸς νὰ κατανοήσῃ τὸ εἶναι ὄχι μόνον ὡς φαινόμενον τῶν αἰσθήσεων, ὡς φύσιν, ἀλλ' ὡς πνευματικὴν μορφήν—μόνον ἐφ' ὅσον εἶνε εἰς θέσιν νὰ συλλάβῃ τὴν ἰδέαν, ἢ ὁποία εὑρίσκεται ὑπὸ τὸ φαινόμενον. Ὁ ἀνθρώπος εἶνε ἱστορικὸν ὃν ἀκριβῶς διὰ τὸν λόγον ὅτι εἶνε ὃν πνευματικόν, ὅτι ἡ πνευματικὴ ὑπαρξις δὲν εἶνε ξένη πρὸς τὸν νοῦν του, ἢ διὰ τὸν λόγον ὅτι τὸ ἀπόλυτον εἶναι εἶνε παρὸν εἰς τὴν διάνοιάν του ὑπὸ τὴν μορφήν τῆς ἰδέας. Ὁ ἀνθρώπος δὲν δημιουργεῖ ἢ δὲν παράγει τὴν ἰδέαν, ἀκριβῶς ὅπως δὲν παράγει οὔτε δημιουργεῖ αὐτὸ τοῦτο τὸ εἶναι. Ἡ θρησκεία δεικνύει σαφέστατα τὴν πλευρὰν ταύτην τῆς ἰδέας ὅταν ὁμιλεῖ περὶ τῆς ἀποκαλύψεως τοῦ Θεοῦ. Ἡ ἀποκάλυψις αὕτη, καίτοι ὡς τοιαύτην δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ τὴν ὀνομάσωμεν ἓνα ἱστορικὸν γεγονός, εἶνε οὐχ ἥττον τὸ κέντρον καὶ τὸ σημεῖον στροφῆς τῆς ἱστορίας.

Ἡ ἱστορικὴ ζωὴ παράγεται ἀπὸ κάθε προσωπικότητα, ἢ ὁποία εἶνε ἱκανὴ νὰ πραγματοποιήσῃ εἰς τὴν ζωὴν της τὴν ἀπόλυτον ἰδέαν. Ὅλαι αἱ διαμάχαι εἰς τὴν ἱστορίαν δὲν εἶνε, κατὰ βάθος, ἢ κατὰ τὴν κεντρικὴν αὐτῶν οὐσίαν, παρὰ ἀγῶνες διὰ τὴν ἀληθινὴν ἰδέαν, διὰ τὸ ἀληθινόν της σύμβολον, διὰ τὴν ἀληθῆ κατανόησιν τῆς οὐσίας της. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἡ ἱστορικὴ ζωὴ εἶνε ταυτοχρόνως καὶ ἡ ζωὴ τῆς ἰδέας. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι καὶ τυχαῖα φυσικὰ συμβάντα ἐξασκοῦν ἐπιρροὴν ἐπὶ ὅλων τῶν ἀγῶνων τῆς ἱστορίας. Ὁ βιολογικὸς ἀγὼν περὶ ὑπάρξεως εὑρίσκεται ὡς ἀναπόσπαστον στοιχεῖον εἰς αὐτὰς ταύτας τὰς διαμάχας τῆς ἱστορίας. Τὸ τοιοῦτον ὅμως δὲν πρέπει νὰ σκοτίσῃ τὴν θεμελιώδη ἀποψίν μας περὶ τῆς φιλοσοφίας τῆς ἱστορίας.

τουτέστιν ὅτι τὸ μόνον ἀληθινὸν περιεχόμενον ὅλων τῶν ἀγῶνων τῆς ἀνθρωπίνης ἱστορίας εἶνε ὁ ἀγὼν διὰ τὴν ἰδέαν. Εἶνε ἀνάγκη νὰ ἔχωμεν πάντοτε πρὸ ὀφθαλμῶν ὅτι ἡ ἱστορικὴ ζωὴ τότε μόνον γίνεται ἱστορία ὅταν ὑπάρχη καὶ κάτι τι ἄλλο ἐκτὸς τοῦ ἀγῶνος περὶ ὑπάρξεως, δηλαδή ὅταν ὑπάρχη ὁ ἀγὼν περὶ πραγματοποίησεως τῆς ἰδέας. Εἰς τὸν βιολογικὸν ἀγῶνα περὶ ὑπάρξεως ἐπαναλαμβάνεται διαρκῶς τὸ αὐτὸ θέαμα ἀντιθέτως εἰς τὸν ἀγῶνα ὑπὲρ τῆς ἰδέας τὸ περιεχόμενόν του μεταβάλλεται ἀπαύστως καὶ διαρκῶς χωρεῖ πρὸς τὰ πρόσω ἢ ἀνάπτυξις τῆς ἱστορικῆς ζωῆς.

Οἱ ἀγῶνες τῆς ἱστορίας δὲν ἐξυπηρετοῦν μόνον τὰς τύχας τῶν φυλῶν καὶ τῶν ἐθνῶν, ἀλλὰ κατ' αὐτοὺς παίζεται αὐτὴ αὐτὴ ἡ τύχη τῆς ἰδέας καὶ συνεπῶς καὶ ἡ τύχη τοῦ κόσμου. Οἱ ἱστορικοὶ ἀγῶνες εἶνε μάχαι αἱ ὁποῖαι ἀποσκοποῦν πολὺ ὀλιγώτερον τὴν κατάκτησιν τοῦ κόσμου παρὰ τὴν διαμόρφωσιν καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ πνεύματος, καὶ τὸν πνευματικὸν σχηματισμὸν τοῦ κόσμου. Διὰ τοὺς λόγους τούτους ἡ ἱστορία ἐξεταζομένη ἀπὸ τῆς ὑψίστης αὐτῆς ἀπόψεως δικαίως ἀποκαλεῖται παγκόσμιος ἱστορία. Τὴν φράσιν αὐτὴν δὲν τὴν μεταχειρίζομαι μὲ τὴν ἐπιπολαίαν σημασίαν πού τῆς δίδουν μερικοὶ ἱστορικοὶ οἱ ὁποῖοι λέγοντες παγκόσμιον ἱστορίαν ἐννοοῦν τὴν ἱστορίαν ὅλου τοῦ κόσμου ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἱστορίαν τῶν καθ' ἕκαστον κρατῶν καὶ κυβερνήσεων.

Ἐκεῖνο πού θέλω νὰ εἶπω εἶνε ὅτι παγκόσμιος ἱστορία σημαίνει τὴν ἀποψιν ὑπὸ τὴν ὁποίαν ἐξετάζεται μία ὠρισμένη περίοδος τῆς ἱστορίας ὅσονδήποτε μικρὰ κατὰ χῶρον καὶ χρόνον καὶ ἂν εἶνε. Κατὰ συνέπειαν, τὴν πρώτην γραμμὴν καταλαμβάνουν τὰ ἔθνη ἐκεῖνα τῶν ὁποίων ἡ ἐπίδρασις καὶ ἐπιρροὴ ὑπῆρξεν ἀποφασιστικὴ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἰδέας, ὅσονδήποτε ἀσήμαντα καὶ δυστυχῆ καὶ ἂν ὑπῆρξαν ταῦτα ἀπὸ ἄλλων ἀπόψεων. Οὕτω, οἱ Ἕλληνες ὑπῆρξαν λαὸς μὲ παγκόσμιον σπουδαιότητα διότι ἡ ἰδέα ἡ ὁποία ἦτο ἡ ζωὴ των καὶ τὴν ὁποίαν ἐπραγματοποίησαν, διεμόρφωσε τὴν ἱστορίαν τοῦ κόσμου μας κατὰ τρόπον βασικὸν καὶ αὐθεντικόν.

Καὶ πάλιν διὰ τοὺς αὐτοὺς λόγους ἡ χρονολόγησις τῆς χριστιανικῆς ἐποχῆς ἀρχίζει μὲ τὴν γέννησιν τοῦ Χριστοῦ, καὶ διὰ τοὺς αὐτοὺς λόγους κατατάσσομεν τὰς περιόδους τῆς ἱστορίας συμφώνως πρὸς

πνευματικὰ συμβεβηκότα ὅποια εἶνε ἡ Ἀναγέννησις καὶ ἡ Ἐκκλησιαστικὴ Μεταρρύθμισις (Reformation).

Κάθε μία πραγματικῶς ἱστορικὴ προᾶξις συνεπάγεται καὶ μίαν νέαν ἀποφασιστικὴν κρίσιν καὶ ἕνα νέον συγκλονισμόν εἰς τὸν ἄγωνα ὑπὲρ τῆς ιδέας. Κάθε ἔθνος καὶ κάθε μιὰ προσωπικότης παγκοσμίου σπουδαιότητος εἶνε ἐκτελεσταὶ ἐνεργοῦντες διὰ λογαριασμόν τῆς ιδέας.

Τώρα ὁμως γεννᾶται τὸ ζήτημα εἰάν ὁ ἄγων ὑπὲρ τῆς ιδέας ἀρχίζει κατόπιν διαφωνιῶν μεταξὺ τῶν παγκοσμίων ἔθνων καὶ τῶν προσωπικοτήτων, ἢ τὰ αἷτια ποὺ τὸν προκαλοῦν εἶνε ἀντιθέσεις καὶ ἀντιφάσεις ὑπάρχουσαι ἐντὸς τῆς οὐσίας αὐτοῦ τούτου τοῦ εἶναι ὡς τοῦτο γίνεται δῆλον εἰς τὴν ιδέαν. Μὲ ἄλλας λέξεις: ἡ ἱστορικὴ ζωὴ εἶνε ζωὴ μόνον καὶ μόνον ἐπειδὴ τὰ ἔθνη καὶ αἱ προσωπικότητες κατανοοῦν τὴν ιδέαν καὶ σχηματίζουν περὶ αὐτῆς μίαν εἰκόνα ὑπὸ μορφήν τοῦ ἰδίου ἑαυτῶν πνευματικοῦ τρόπου καὶ τῆς ἀτομικότητος; ἢ μήπως ἔχει ἰδίαν καὶ ἀνεξάρτητον ζωὴν διότι ἡ ιδέα καθ' ἑαυτὴν δὲν παύει νὰ ἀναπτύσῃ ζωτικῶς τὸν ἑαυτὸν της, διότι αὐτὴ αὕτη ἡ οὐσία της προσλαμβάνει διαφόρους μορφὰς καὶ διέρχεται διὰ διαφόρων φάσεων; Εἶνε, κατὰ τελευταῖον λόγον, ἡ φιλοσοφία τῆς ἱστορίας μία φιλοσοφία τῆς ζωῆς μόνον καὶ μόνον διότι εἶνε ἡ φυσικὴ ζωὴ τῆς ἀνθρωπότητος διὰ μέσου τῆς ὁποίας ἡ ιδέα, ἢ ἄλλως ἐστερημένη ζωῆς, ἀποκτᾷ ζωὴν; ἢ μήπως ἡ ζωτικότης τῆς ἱστορικῆς ζωῆς ἔχει τὴν πηγὴν της καὶ ὑπόκειται εἰς τοὺς ὅρους τῆς αὐτο-ἀποκαλύψεως τοῦ εἶναι; Αὐτὸ εἶνε τὸ βαθύτατον ἀλλὰ καὶ τὸ δυσκολώτατον πρόβλημα διὰ τὸ ὁποῖον εἶνε ἀνάγκη νὰ ἀναζητήσωμεν μίαν λύσιν εἰς οἵανδήποτε φιλοσοφίαν τῆς ἱστορίας.

Εἶμαι τῆς γνώμης ὅτι ἡ ἀπάντησις εἰς τὸ ἀνωτέρω διατυπωθὲν ἐρώτημα πρέπει νὰ εἶνε ἡ ἀκόλουθος: Ἡ ζωτικότης τῆς ἱστορικῆς ζωῆς δὲν ἐξαρτᾶται μόνον ἐκ τῆς φυσικῆς ζωτικότητος τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ἀλλὰ βασίζεται ἐπὶ μιᾶς ζωτικότητος αὐτῆς ταύτης τῆς ἀπολύτου ιδέας. Ἡ ζωὴ τῆς ἱστορίας, κατὰ τὴν στενωτέραν αὐτῆς σημασίαν, εἶνε ζωὴ αὐτῆς ταύτης τῆς ιδέας. Ἡ ιδέα εἶνε ὄν ζωτικὸν ὥπλισμένον μὲ δύναμιν ἐπάνω εἰς τὰ ἔθνη καὶ τὰς προσωπικότητας. Ἐξαναγκάζει τὴν ἀνθρωπότητα νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν της, ἀναγκάζει τὸν ἀνθρώπον νὰ ἀφιερῶσιν τὴν ζωὴν του πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ

σκοποῦ της. Ὅλα αὐτὰ δὲν σημαίνουν, φυσικά, ὅτι προτίθεται νὰ παραδεχθῶ οἰουδήποτε εἶδους μυθικὴν προσωποποίησιν τῆς ἰδέας. Ἡ ἰδέα δὲν εἶνε κανένα πρόσωπον πού ὁμοιάζει πρὸς ἀνθρώπινον ἄτομον. Ἀντὶ τούτου εἶνε μία παγκόσμιος δύναμις, δὲν εἶνε τίποτε ἄλλο παρὰ αὐτὸ τοῦτο τὸ εἶναι ἐφ' ὅσον τοῦτο ἐμφανίζει ἑαυτὸ ὑπὸ πνευματικὴν μορφήν. Εἶνε ἐξ ἴσου ἀδύνατον εἰς τὸν ἄνθρωπον νὰ ἐκφύγη ἀπὸ τὴν κυριαρχίαν τῆς ἰδέας ὅσον εἶνε ἀδύνατον εἰς αὐτὸν νὰ ἀποφύγη τοὺς νόμους καὶ τὰς δυνάμεις τῆς φύσεως. Ὁ ἄνθρωπος διακρίνεται ἀπὸ ὅλα τὰ ἄλλα πλάσματα καὶ οὐσίας ὡς ἐκ τοῦ γεγονότως ὅτι εἶνε ὑποκείμενος ὄχι μόνον εἰς τὸν κόσμον τῆς φύσεως ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν κόσμον τῆς ἐπιτακτικῆς ἰδέας. Ἐννοεῖται ὅμως τοῦτο δὲν σημαίνει ὅτι οἱ δύο αὐτοὶ κόσμοι εἶνε καθόλου ὅμοιοι.

Τὸ νὰ σημειώσωμεν τὰς διαφορὰς σημαίνει νὰ σύρωμεν ταυτοχρόνως καὶ τὴν γραμμὴν πού χωρίζει τὴν φυσικὴν ἀναγκαιότητα ἀπὸ τὴν πνευματικὴν ἐλευθερίαν. Ὁ ἄνθρωπος, ὡς ὄν πνευματικόν, εἶνε ἐλεύθερος διότι ἡ ἰδέα—ἀντιθέτως πρὸς τὴν φύσιν—δὲν διατάσσει διὰ μέσου νόμων οἱ ὅποιοι εἶνε ἀνάγκη νὰ ἐκτελεσθοῦν τυφλῶς καὶ ἄνευ ἀντιστάσεως ὑπὸ τοῦ ὑποδουλωμένου ἀτόμου ἢ ἀντικειμένου, χωρὶς νὰ ἐπιζητήσῃ τοῦτο νὰ κατανοήσῃ τοὺς νόμους τούτους ἢ χωρὶς νὰ ἐπιθυμεῖ τὴν πραγματοποίησιν αὐτῶν. Ἐξ ἐναντίας, ἡ ἰδέα κυβερνᾷ δι' ἐπιταγῶν τῶν ὁποίων ἡ φωνὴ ἀκούεται ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος καὶ τῶν ὁποίων τὴν σημασίαν εἶνε εἰς θέσιν νὰ ἐννοήσῃ καὶ νὰ ἐξετάσῃ. Εἶνε συνεπῶς φανερόν ὅτι ἡ κυριαρχία τῆς ἰδέας ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου δὲν εἶνε δύναμις ἐξαναγκασμοῦ, ἀλλ' ὅτι ὁ ἀνθρώπινος νοῦς ἀκούει καὶ βλέπει καὶ ἐνεργεῖ συμφώνως πρὸς ἐσωτερικὸν φῶς. Ὁ ἄνθρωπος ὡς πνευματικόν ὄν εἶνε ἐλεύθερος διότι ἐν τῇ ἰδέᾳ τὸ πνεῦμα καλεῖ τὸ πνεῦμα. Τὸ εἶδος ὅμως τοῦτο τῆς ἐλευθερίας δὲν εἶνε φυσικὴ ἰδιότης τοῦ ἀνθρώπου ὡς γένους. Θὰ ἦτο σφάλμα νὰ πιστεύσωμεν ὅτι ἕκαστον ἄτομον μετέχει αὐτῆς ἐξ ἴσου καὶ κατὰ τὸν αὐτὸν βαθμόν. Ἐκαστος ἄνθρωπος δὲν εἶνε κεκλημένος νὰ γίνῃ ἀντιπρόσωπος τῆς ἰδέας· δηλαδή νὰ ἴδῃ, νὰ ἀκούσῃ, νὰ προωθήσῃ καὶ νὰ πραγματοποιήσῃ τὴν ἰδέαν. Ὅλοι οἱ ἄνθρωποι δὲν εἶνε προωρισμένοι νὰ γίνοντο ἀπόστολοι τῆς παγκοσμίου ἱστορίας, ὅποιος ὅμως ἔχει ἐκλεγῆ πρὸς

ιδέας ἢ ὅποια ζῆ ἐντὸς ἑνὸς λαοῦ, ἢ ἐντὸς ἑνὸς ἀνθρώπου, καὶ οὕτω φθάνει εἰς τὴν ἱστορικὴν πραγματικότητα. Αἱ φυσικαὶ συνθῆκαι ἔχουν μέρος εἰς τὴν ἱστορικὴν προσωπικότητα καθ' ὅμοιον περίπου τρόπον ὅπως θὰ ἐλέγομεν ὅτι ἡ φύσις τοῦ ὑφάσματος καὶ τοῦ χρώματος μετέχουν τῆς ἀτομικότητος ἑνὸς πίνακος τοῦ Ραφαήλου ἢ τοῦ Τιτσιανού.

Ἡ ἰδέα εἶνε ζῶσα καὶ αἰωνία. Τὸ εἶναι τῆς δὲν εἶνε νεκρὸν καὶ ἀδρανές, ἀλλ' εἶνε αἰωνία ζωὴ. Ἡ ἰδέα εἶνε ἐκεῖνο τὸ ὅποιον ἐκ τῶν ἔσω κινεῖ τὴν ἱστορικὴν ζωὴν ἢ ἰδέα εἶνε ἡ ζωὴ τῆς ἱστορικῆς ζωῆς. Εἰς τὴν φύσιν τὸ εἶναι ἐμφανίζεται ὡς πραγματικὴ καὶ αἰσθητὴ πολ-λότης· εἰς τὴν ἱστορίαν γίνεται καταφανές ὡς ἰδεώδης καὶ πνευμα-τικὸς κόσμος. Ἡ ἰδέα εἶνε ἐκεῖνο ποὺ ἀποτελεῖ τὸ περιεχόμενον τοῦ γιγαντώδους ἀγῶνος τῆς ἱστορίας, τὸ σοβαρὸν ἐκεῖνο θέαμα εἰς τὸ ὅποιον αἱ φυλαί, τὰ ἔθνη καὶ τὰ ἄτομα ἐνεργοῦν ὅλοι ἀπὸ κοινοῦ ἕκαστος μὲ τὸν ῥόλον τὸν ὅποιον τοῦ ἔχει καθορίσει ἡ ἰδέα. Ἡ ἰδέα ἔχει τὴν ἰκανότητα νὰ ἐμφανίσῃ πραγματικὴν ζωὴν εἰς τὴν μάχην αὐτήν, νὰ πνευματοποιήσῃ αὐτήν, διότι ἐντὸς αὐτῆς ταύτης τῆς ἰδέας ὑπάρχουν ἀντιθέσεις καὶ ἀντιφάσεις αἱ ὅποια ἐμπνέουν τοὺς συναγω-νιζομένους. Αἱ ἀντιθέσεις ὅμως αὗται καὶ ἀντιφάσεις, ὑποδεικνύουν τὴν ὑπαρξιν ἀντιθέσεων καὶ ἀντιφάσεων ἐντὸς τοῦ ἀπολύτου εἶναι τὸ ὅποιον ἐκδηλοῦται, ὑπὸ πνευματικὴν μορφήν, εἰς τὴν ἰδέαν.